

MAGYAR FIGYELŐ

UJFALVI SÁNDOR EMLÉKIRATAI A PRIMOROKRÓL

E földet hajdan egy ajkú, egy jogú s egy osztályú nép lakta. De Hunyadi Mátyás korában már nyomai látszanak, hogy a díjazott hivatalnokokból kezdi magát egy osztály kinőni a megyei nemesség mintájára: mely azonnal uralkodni is kívánt a népen. Mátyás emberi érzése azonnal vissza vezette korlátjai közé s megmutatá, miként csak kötelessége lehet több, de joga egy-egy székelynek sem.

Hanem a bűnös törekvés ez osztályban megcsontosult. Nemzeti fejedelmeink alatt a trónt követelők által gyámolítatva, itt-ott szervezve látjuk őket: de minden törekvésök ellenére is mégse válhattak meg egészen a néptől. De 1763-ban Mária Terézia nagy militarizáló tervének egynehány primor hivatalnok magát gyáván eladván és a királynéval testvérei ellen szövetségén, katonai erővel conscriptiókat vitt bé a székbe: az erőszakos katonáskodás által a nemzeti kötelezettséget legyilkolta és beállítá ama katonáskodási vad rendszert, melynek terhei a rabszolgaságéhoz hasonlók. És e terhes igába dönték ők a primipilaris és pixidarialis székelyeket, akiknek joga annyi, de kötelessége kevesebb volt eddig a primorokénál.

E nagy összeesküvés átkos és gaz realizálása után az eddig egy nyelvű, egyosztályú egységes népből már most három osztály lőn, a nemzet határtalan gyengítésére.

a) Nemesség: Primorok.

b) Katonaság: lovasok és gyalogosok, Primipili és Pixidarii.

c) Jobbágypok.

E három osztály apáról fiúra szállítá az egymás elleni gyűlöletet. Nem csoda! mert ily vérárulás testvér testvér ellen még soha el nem követtetett.

A primorok már most valódi zsarnok göggel tekintének a rabigába görbesztett katonaságra, melyet azonfelül még vagyonából is kifosztani törekedtek. E végre szövetkeztek jobbágyaikkal, kiket legtöbbszörire a második osztályból gyártottak erőszak, vásár s foglalás útján. Szövetkeztek a katonatisztekkel, akiknek segédelmével jogos védelmeiket bottal pecsételték meg. Ők magok elfoglalták a bírói székeket s onnan mondogattak azok elnyomásokra ítéletet.

A Primorok micsoda foglalásokat tettek mezőkben s főleg a köz-havasokban, mellőzöm. De hangosan szólanak a tények. Négyszeg mértföldekre rugó földrészeket foglaltak el. És hogy királyi adománnyal nem szereztek, onnan világos, mert ily adományozható jószág a Székelyföldön soha sem létezett.

Ezen lelki-teszt kiraboltság égető érzetében született és nőtt fel a második, most már katona osztály. Ezen keserű érzés kísérte őt életén át száműzetéseiben. Mert elhagyá szülőföldét gyermekkorában, ahová vissza sem térhetett többé, bujkálva kerülvén mindig a szolgaság jármát.

Csuda e hát, hogy ezen osztály a Primorokra, ősei szabadsága s drága vérével szerzett vagyona megrablójára és folytonos üldözőjére gyűlölettel, sőt véres bosszúval tekintett?

Es mégis, tekintetek e népre! 1848-ban ütött a nyomorultakra a szabadulás órája. Az úrbéreszek felszabadultak országszerte s annál fogva Háromszéken is. Ezen úrbéreszek itten a Primorok által gyámolítottak s pártfogoltattak, szemben a katonasággal mindenkor. S még is most szintén ezek akarták megrohanni a primorokat s kirabolni javaikból.

Ellenben a katonáskodó székelység engesztelődve nyujtá most jobb-ját békére, s fegyverét védelmére, hűtlen testvérei mentésökre; akik öt Helota rabokul adták volt el a nagy császárnénak, vagyonja egy részéből kifosztották, s ősei tűzhelyéről kizaklatták. S mégis a Gál Dani s más izgatók mesterségeik dacára is megvédé őket a katona csekély születésű Berde Mózsa. Úgy pedig, hogy bár egy Primornak se hullott le haja szála is.

Mutassatok példát e nemes, e bibliai nagylelkűsögre!...

(*Mezőkövesdi Újfalvy Sándor emlékiratai. Sajtó alá rendezte Dr. Gyalui Farkas. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1941. 314—316. l. Az idézett rész a háromszéki viszonyokról szól.*)

EGYETEMI IFJUSÁGUNK ÚTJA

Keletmagyarország és Erdély egy részének visszatérése után az erdélyi társadalom feladatává vált a mindennapos harcokban kipróbált értékek átmentése, ezek között az *egységnek* és az egymásra utaltság felismeréséből fakadó *közösségi gondolatnak* továbbépítése. Az idegen hatalom szorítására nemcsak a különféle társadalmi rétegek között vékonyodtak el a válaszfalak, hanem maguk az egyes természetes közösséget képező csoportok is jobban összekovácsolódtak. Ennek a folyamatnak felismerése és többé-kevésbé tudatos elősegítése mellett az önmagunk revíziójának gondolata jelenti a kisebbségi életnek már a gyakorlatban is alkalmazott tanulságát és fennmaradásunk titka is ebben a körülményben rejlik.

Az új és egyben a jövőt biztosító eszmét az ifjúság sejtí meg leginkább és ennek megvallásával tölti be hivatását, szolgál a fejlődésnek és a fennmaradásnak. Ez a magyarázata annak, hogy az ismét magyar kolozsvári egyetem ifjúsága ingadozás nélkül ragaszkodik az egység gondolatához, aminek óriási nemzetpolitikai fontosságát kellően értékelve, egy ma is hatályban lévő vallás- és közoktatásügyi miniszteri

rendelet a Ferenc József-tudományegyetemen szervezkedési és működési tilalmat állít a már létező vagy újonnan létesítendő diákegyesületek elé a *Kolozsvári Magyar Diákok Szövetségének* kivételével. Így valószínűleg meg a magyar egyetemi ifjúság első egységszervezete. Az új szervezet valójában azt jelenti, hogy Erdély egyetemén a folytonosság megszakítása nélkül fennmaradt a diákegység, hiszen a magyar egyetemi hallgatókat egységbe tömörítő román időbeli Diáktanács-tól származtatja magát. A KMDSz abból a vágyból fakadt, amelyet a kisebbségi élet harcai érleltek meg a kolozsvári magyar egyetemi és főiskolai hallgatók lelkében: az egység utáni vágyból. Célja az, hogy társadalmi és felekezeti ellentéteken felülemelkedve, csak népért élő új magyar szellemiséget neveljen; programja: a kolozsvári magyar egyetemi és főiskolai hallgatóknak egyetlen szellemi és munkaközösségbe való tömörítése, a magyar sorskérdések megismerésén keresztül öntudatos ifjúság megteremtése, a minőségi fölény hirdetése, amely a komoly tudományos felkészülésben valósul meg, az egész életet magyar hivatásnak valló új vezetőréteg kialakítása. E célok elérhetése végett a tudomány-

karonként létrehozott szervezet mellett négy munkaközösség létesült: a közművelődési, társadalomtudományi, gazdaságtudományi (eredetileg csak szövetkezeti) és néprajzi, amelyekon kívül mint önkéntes munkaközösségek szerepelnek a testnevelés (Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club), a zene és ének (Egyetemi Enekkar) és a fényképész-kör.

A KMDSz. mind munkatervében, mind szervezeti felépítésében merőben újat hozott a működő magyar diákegyesületekkel szemben. Munkáját első perctől kezdve új szellemiség táplálta s így könnyű volt a találkozás az új magyar szellemiséget kereső, annak megvalósítására törekvő csonkaországbeli diákcsoportosulásokkal. Ha egy pillantást vetünk a csonkaországi egyetemi ifjúság szervezkedésére, legfeltűnőbb az egység hiánya; a legkülönbébb szervezési elvek, vagy érdekek tagolták ezt az ifjúságot félszáznál több egyesületbe; amelyeknek szellemi, mondjuk, világnézeti háttere is meglehetősen anarchikus zűrzavart mutatott. Az erdélyi ifjúság bekapcsolódása a magyar diákéletbe figyelmeztetés volt a *diák-egység* felépítésének szükségességére és egyben példa is, amely csakhamar követőkre talált. Még az 1940/41 tanévben, megalakult a *Szegedi Egyetemi Ifjúság*, majd mult év őszén a debreceniek egységsszervezete és előkészületben van az utolsó vidéki egyetemi egységsszervezetnek, a pécsinek életre hívása is. Már itt megjegyzem, hogy az egységsszervezet sehol sem jelent további szervezetet a már létező bajtársi, vallásos, területi, önképző, segítő, szórakoztató egyesületek mellett vagy felett, hanem csakúgy mint Kolozsváron, kizárólagos diák-tömörülést. 1942 tavaszán megalakult az egységsszervezet vezető szerve, a *Magyar Ifjúság Nagybizottsága* az új magyar szellemiséget akaró diákszervezetek vezetőiből és ma hozzátartozik a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság túlnyomó többsége.

Az Ifjúság Nagybizottsága még 1942 tavaszán két memorandummal fordult az illetékes kormányhatóságokhoz; az elsőtben az egyetemi és főiskolai szervezetek számára a harminc éves *korhatár* bevezetését kéri, a második pedig az ifjúsági szervezetek új rendjének megalkotásánál figyelembe veendő általános alapelveket tartalmazza. Ez vált az *egységsszervezetek alapokmányává*. Az elgondolás az, hogy egyetemenként és főiskolánként, illetve egyetemi és főiskolai városokként *egységsszervezetek* alakítandók, melyeknek tagja lehet minden keresztény erkölcsű és magyar nemzeti szempontból kifogás alá nem eső, magyar származású, 26. életévét még be nem töltött, az iktatás hatálya alatt álló hallgató. Az egységsszervezetek országos csúcsszervezetben, az újjászervezendő Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségébe (MEFHOSz) tömörülnek.

Komoly megfontolások arra készítették az egységsszervezetek tervezeténél előkészítőit, hogy az egyetemenként már működő vagy a továbbiak során megalakítandó egységsszervezetek mellett kétféle, úgynevezett minőségi nevelő keret létesítését határozzák el: ez a *magyar-ság-nevelő* és a lehetőleg felekezetenként működő *vallási nevelő* szervezet, melyekben a legfelsőbb korhatár 30 év. A minőségi jelző nem jelent valami újszerű arisztokráciát, hanem azt, hogy magyarságuk és felkészültségük szempontjából bizonyos mértéket megütő egyetemi hallgatók és fiatal végzetek többlet-munkát vállalnak (t. i. tanulmányaikon, illetve hivatásukon, valamint a munkaközösségi tevékenységen felül) és közösen akarnak foglalkozni a magyarság nagy kérdéseivel, mintegy szintézisbe akarják hozni a mindennapi élet magyar problémáit és ennek a szintézisnek csiszolásával kívánnak egységesen megalapozott magyar világnézetű nemzedéket kibocsájtani a társadalomba; az egyik minőségi szervezet feladata tehát a

magyar világnézeti nevelés, a másoknak a vallásos elmélyülés, a jellemnevelés, a homo ethicus nevelése. A Nagybizottság szükségesnek vélte, hogy az egyetemi szaktanulmányokon és a munkaközösségi tevékenységen (szórványgondozás, falukutatás, néprajzi gyűjtés stb.) kívül az ifjúság egy csoportja alkalmat találjon a magyar életnek egész látóhatárban való szemlélésére. A nevelő keretek adják a szellemi tartalmát a munkaközösségekben, vagy a kari szervezetekben folyó munkának; a diákegyesületi élet az egységszervezetek medrében folyik, azonban forrásai a magyarság-nevelő és vallási minőségi szervezetekből fakadnak. Az egyetemi városokként létesítendő minőségi szervezetek ismét országos csúciszervezetbe kapcsolódnak, a magyar minőségi szervezeteket az újjászervezendő »Turul«, a vallási nevelő kereteket pedig az *Országos Katolikus Diákszövetség* és az *Országos Protestáns Diákszövetség* fogja össze. Végül a MEFHOSz, a Turul, az Országos Katolikus Diákszövetség és az Országos Protestáns Diákszövetség mint legfőbb csúciszervezetben, a Magyar Nemzeti Diákszövetségben (MNDSz) tömörülnek.

A Nagybizottság tagjai: a MEFHOSz, (mely maga is számos tagegyesületből áll), a Turul Szövetség Egyetemi Bajtársi Egyesületei, a Katolikus Diákszövetség, a Protestáns Diákszövetség, az Emericana ifjúsági elnöke, a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége, a Szegedi Egyetemi Ifjúság, a Debreceni Egyetemi Ifjúság, a pécsi egységszervezet előkészítői, a budapesti állatorvosi egységszervezet, a Pázmány Péter-tudományegyetem egységesítő Bizottsága, az orvoskari Csaba Bajtársi Egyesület, a Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, az Erdélyi Diákok Irodája és a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség egyetemi alosztálya, tehát a magyar egyetemi ifjúság túl-

nyomó többsége. Ellene van az ifjúság egységmozgalmának a Turul fővezérsége és az Emericana nem ifjúsági vezetősége. Ifjúsági elnökét, aki a két memorandumot aláírta, az Emericana társadalmi szervei eltávolították.

Éppen ezekben a napokban áll végső kifejlődés előtt a Turul Szövetség válsága, amely évtizedes lappangás után az 1941. decemberében a debreceni követőtáboron robbant ki. Mielőtt a válság okát röviden vázoznánk, meg kell állapítanunk, hogy az erdélyi egyetemi ifjúság teljesen tisztában van a trianoni évek legnagyobb nacionalista szervezetének derék munka árán szerzett érdemeivel. Elsősorban tudjuk — és ezért elismeréssel hajtjuk meg fejünket, — hogy a Turul bajtársi egyesületei látták meg azt a *népi irányt*, amit mi a jövőt egyedül biztosító programnak ismertünk meg az idegen elnyomás alatt és elsőként karolták fel a falukutatást. Ismerjük a Turul ifjúságának nemzetvédelmi munkáját szellemi téren, de tudomásunk van fegyveres harcaikról is. Ezért találkozunk visszatérésünk után a legközelebbi időn belül a Turul egyetemi bajtársi egyesületeivel és ezért kísérik aggodó figyelemmel a Szövetség átalakulási folyamatát. A válságot elsősorban az idézte elő, hogy a Turul vezetősége elöregedett, a fiatalok vezetéséhez görcsösen ragaszkodó társadalmi Turul nem tudta mindenben átélni a közösséget az egyetemi és főiskolai tagegyesületekkel, melyeknek vezetése az ifjúságtól korban és felfogásban elszakadt öregedő diákvezérek kezében maradt még abban az időben is, amikor az ifjúság határozottan kifejezésre juttatta kívánóságát, hogy saját szervezeteiben maga vezesse saját magát. A legutóbb tervbevetett egyesületi reform csak látszólag választaná szét a társadalmi és egyetemi bajtársi egyesületeket, a vezetésben a túlsúlyt továbbra is az újabb nemze-

dék világosan körvonalazott állásfoglalásával közösséget nem érző, idős végzetek részére tartja fenn. A Turul ifjúsága eltávolodott fővezérségétől, amely nemtörődömségből vagy tehetetlenségből kifolyólag nem tudta kielégíteni az egyetemi tagegyesületek munkáigényeit. Ez és előrehaladott korának megfontolása készítette *Ambros Józsefet* decemberben a Turul Szövetség fővezérségéről való lemondásra.

A magyar egyetemi ifjúság életében döntő mozzanat volt Erdély visszatérése, az a példa, amit a román éveket átvészelt ifjúság az önnevelés és az önkéntes közösségi munka terén felmutatott. Az ifjúság érdeklődése azokról a külsőségekről (sapkák, kolórok, zászlók, kivonulások, ünnepek), amelyek a puritánabb történelmi levegőben felnőtt, inkább a lényeket kereső erdélyi ifjúságot sohasem elégítették ki, átterelődött a felelősségteljesebb közösségi munkára. Ezt a munkát és az ezzel járó magatartást követelte az Ady, Móricz, Németh László nyomain járó Turul-ifjúság, azonban legjobb esetben dilettantizmust kapott a tisztségüket nem egyszer közéleti ugródeszkának tekintő, öregedő diákvezérektől.

Az a *népi gondolat*, amelyet a mai magyar szellemi élet legkiválóbbjai képviselnek irodalomban, zenében, gondolkodásban egyaránt, egy pillanatra sem volt idegen a felszabadult Észak-Erdély ifjúságának. A kisebbségi mult minden tanulsága arra kötelezi a most bontakozó nemzedéket, hogy minden egyéb elméletet és rendszert félretéve, a magyar népben keresse jövőnk egyetlen biztosítékát. Ezért fordul a mai értelmiségi ifjúság érdeklődése a falu és a külváros felé, ezért nem átalja a tanév minden vasárnapját eldugott sárfészkekben szórványgondozással tölteni. Kipróbált tudományos módszerekkel végez falukutatást, néprajzi gyűjtést, tanfolyamokon vesz részt, hogy a vá-

rosi munkásság szociális gondozását elláthassa. Ugyanakkor a kari szervezetekben hivatási problémáit tanulmányozza, szellemi munkaközösségben pedig előadói esteket rendez, lapot szerkeszt.

A mai magyar egyetemi ifjúság egyesületi élete *vezetőképzésre* törekszik. A magyar élet kérdéseivel tisztában lévő, művelt, hivatására felkészült, etikus magyar vezető nevelését célozza az egységmozgalom tervezete is. Az ifjúság tömegei a diákpolitikától távolmaradva, hivatásukat keresik és azt megtalálva, a magyar holnap munkálására készülnek.

Kakas István

VOJNOVICH GÉZA ILLETÉKESÉGE

A nagy port fölvert vitában, amely Vojnovich Gézának az országgyűlés felsőházában a budapesti Nemzeti Színház mai vezetője ellen intézett támadását követte, nem kívánunk állást foglalni. Csupán annyit jegyzünk meg, hogy egész Magyarországon buzgó kereséssel sem lehetett volna *illetéktelebb* embert találni Vojnovich Gézánál arra a szerepre, hogy a Nemzeti Színház műsorpolitikájáról, a magyar drámairodalom fejlesztése körül tett szolgálatairól és előadásainak művészi színvonaláról megsemmisítően kemény bírálatot mondjon. Emlékeztet az a balkezes színházigazgatás, amely Vojnovich Gézának, mint a Nemzeti Színház kormánybiztosának munkáját az 1933—34-es évadban jellemezte. Vojnovich Géza egy évig tartó kormánybiztosi működésének »legnagyobb« teljesítményéről egyik kiváló színházi szakértőnk, gróf *Bánffy Miklós* mondott annak idején bírálatot az Erdélyi Helikon 1934. évi 2. számának 81—89. lapjain. Ennek a bírálatnak néhány szakaszát idézzük az alábbiakban:

»Meghallván, hogy a budapesti Nemzeti Színház jubileumi följű-

tásra készül, nagy várakozással utaztam annak megtekintésére.

Hogyne várt volna az ember sokat?

A színház új kormánybiztosa, Vojnovich Géza irodalmi ember, költő, irodalom-történész, akadémiai tag, több verses drámának a szerzője és ráadásul éveken át egyik dramaturgja a színháznak, tehát még színpadi szempontból is volt elég alkalma megismerkedni azokkal a lehetőségekkel, melyeket a mai technika olyan gazdagsággal kínál. Ott van Csathó Kálmán, mint helyettes igazgató, régi főrendező, ügyes színpadi szerző és ügyes író, régi színházi ember; ott van a tehetséges Horváth Árpád, kit itt városunkban is láttunk kiváló munkájában, teli lelkesedéssel és sok tudással; ott van legfőképpen a Nemzeti Színház színész személyzete, a legjobb, legsokszínűbb művész-gárdája a magyar szónak. — Valóban joga volt a közönségnek a legtöbbet, a legnagyobbat várni. Joga volt annál tökéletesebbet várni, mert az új vezetés alatt, a színház szeptembertől január közepéig nem nyújtott neki úgyszólván semmit. Egy jobbacska francia tréfa, egy pusztán irodalmi Szigligeti voltak addig az évad apró fénypontjai. Ezek mellett silány kis darabok, melyeknek szita-kötő életük azonnal feledésbe ment. — Dehát azt mondták: »Az Ember Tragédiájára készülünk! Majd az! Majd ott megmutatjuk!«

Beülve a helyemre, olvasom a »Magyar Színpad«-ot. Az első oldalon következő bejelentés: »Ez az új előadás elsősorban Vojnovich Géza kormánybiztos érdeme, aki rezsimje első programjának a Tragédia nagy reprizét tette sarkpontjává.« — A mondat rossz, de értelme biztató. — A színházi lapban maga Vojnovich is nyilatkozik. Azt mondja: »A Tragédia előadásánál egy szempont vezet: a költői Madáchot akartam újra jogaikhoz juttatni, a Tradédia előadásában tehát csak mérsékelt formában érvényesülhetett a drama-

turg és a rendező, az új előadásban a költő és a színész dominál.«

Ez komoly, önérzetes kijelentés. Nem értem ugyan, miért mondja aláhúzottan, hogy: »újra«, mintha eddig Paulay és Hevesy a költőt nem engedték volna érvényesülni, dehát annak mindenki örülni fog, mentől zavartalanabban, mentől lélekrehatóbban szól hozzánk a költő.

A függöny megnyílik Madách babérágas, nemzetiszalagos mellszobra előtt. Ez is aláhúzza az ünnepi hangulatot, fölfokozza a várakozást. Negyedóra múlva összecsu-kódik a függöny és valami muzsikaszó indul meg, majd kitárul a színpad.

Fellegnyíláson a magosban sok süldőleányka angyalocskának öltözve fehér ingecskékben, organtin szárnyacskákkal. Kis kacsójuk »összszetéve szépen«. Előttük, velök, ugyanúgy öltözve négy főangyal.

Váratlan kép. A középkori misztérium-játékok naiv angyalserege. — »Ezzel oly gótizáló stílust kezdték el« — gondoltam — »melyben vajmi nehéz lesz a Tragédiát folytatni.«

A leánykák szavaló kórusban csacsogják Madách bronzbaöntött verseit, majd valahonnan, nem a magosból, hanem alulról, balról, oldalról, az ügyelő asztal felől megszólal az Úr hangja, pedig az angyalcsemeték elragadtatva mind a zsinórpadlásba néznek, — nyilván így parancsolták nekik. És újra szavaló kórus csicsgergi a világte-remtés halhatatlan sorait, melyek napok, bolygók, üstökösökről szólnak, miközben legalul a sűgőlyük előtt egy kövér vörösfénylésű gömb-szelet, mint valami viziló hátulja, próbál kimászni, aztán visszacsúszik ismét. Hogy ez mi akart lenni, azt sohsem tudtuk meg. — A három főangyalok gyönyörű három versszaka után újra az Úr hangja onnan alulról Luciferhez szól. Most vesszük észre, hogy a negyedik főangyal ama bizonyos Lucifer, kit semmi más sem különböztet a többitől, mint az, hogy fekete haja van. Ő is az ártatlanság mezébe

van öltözve. Az Úr elűzi. — A magas állványok a sok angyalkák között, mit tehet az a szegény ördög? — kicsit görnyedezik, de nem mozdulhat, hiszen vagy maga lepottyan oman, vagy valamelyik angyalfiókát le találja lökni. — Függyöny.

Sötétség és zene hosszasan.

Paradicsom. Vége a stilizálásnak, vége a gótizálásnak. Naturalisztikus fák. Két óriási fa. Tölgynek néznéd, ha a lombjuk nem a szelid gesztenyéé volna. Almának nyoma sincs. — Ádám fetreng szabadon az előtéren, Éva belép. Az Úr hangja megint az ügyelő felől. Megjön Lucifer. Most már jobban szemügyre vehetjük. Most is angyalnak van öltözve, sarkigéző fehér ingben, — az ilyenben elég nehéz sátánkodni! — még azokat a szárnyacskákat sem tette le. — Mégis Ádám azt mondja neki:

»...Nem tudtam, hogy van még ember kívülünk!« — Inkább azt mondhatná: — »Ilyen fura madarat még nem láttam!« — Most megindul a hármás dialog; állanak egymás mellett, mert az óriásfák lombjától nem igen lehet mozogni. Végre Éva a tölgyfa törzse mögé nyúl, hol megtalálja az egyetlen almát, amit a kellékes odatett neki. — Cherub. — Az Úr szava. — Függyöny.

Hosszú sötétség és zene.

Jókedvű kétnegyedes muzsika, tán, hogy el ne szontyolodjunk a paradicsom vesztén.

Harmadik kép. Hegyes vidék. Éva most kezdett valami lugas számára néhány ágat leszúrni. Ádám egy vaskos fatörzset vonszol elének és lehányja. — (Hogy a költő rendelkezését: — »kis durva fakaliba. Ádám cöveket ver le kerítésül« — miért nem követték, érthetetlen, annál kevésbbé, mert a kaliba »játsszik«, vagyis ott abban kéne álomba merüljenek majd és a kerítésre vonatkozik Madách versora: »... Megvédem azt a kártevő vadaktól...«) — Lucifer még mindig jóságos angyalnak van öltözve. — Hosszú dialog rendületlen kintartással állva, majd megjelenik »a

föld szelleme«, ki nyilván vászonból van, mert ráesnek a rivalda árnyékai; utána kis nimphák táncolnak elég jól. — Az ember megörül nekik: végre, hogy valaki mozog is! — A szegény főszereplőknek úgysem adtak semmi alkalmat, hogy bármi okból elmozdulhassanak a helyükből, meg sem támaszkodhatnak, le sem ülhetnek, nem tehetnek egyebet, mint állva várni az egymás szavára, míg végre ledülhet Ádám és Éva a háromszál csupasz vessző, a lugas váza alá. — Függyöny.

Sötétség és hosszán zene.

Egyiptom. — A faraó magas trónuson. — Tíz-tizenkét meredek lépcsőfok vezet föl oda. — Ezt Zichy Mihály illusztrációjából vették át. Zichy függőleges téglányba komponálta a Tragédia képeit, hát e tér kitöltésére kitűnően alkalmas volt ez a magas lépcsős megoldás. — Szegény Ádám-Abonyinak huncutul nyaktörős dolog ez, le, s föl kell járjon rajta, méltósággal és szavalva. — A színpadot magas fal zárja körül, melyen mozdulatlanul és ok nélkül, vagy nyolc gárdista áll gyönyörű ruhában. Pazar kiállítás. — Óriási gula az egész hátteret betölti. — Hogy rabszolgák dolgoznak, szenvednek, arról csak Madách beszél, a rendezés ezt még titokban tartja. Csak később az Éva-jelenet alatt jajgatnak vég-szóra, máskor soha. — Viszont a »...gyöngé szellő, mely körül enyeg...« ezt ábrázolni akarták a fal mögött orkánszerű porkavargással. — Végre Ádám indult futva. De idejében megáll, mert tudja, hogy Lucifer azt fogja mondani: — »Ne oly vágatva, még jókor beéred...« — Függyöny.

Hosszú sötétség és zene.

Athén. Az egész kép csupa tempom és oszlop. A díszletfestő kitombolta magát, ellenben sem az Éva áldozatához nincs oltár, pedig Madách Aphrodite oltárát és más-hová Athéne szentélyét írja elő. A szolgáló lányok és a Charisok sehol, szegény Éva-Tasnády pedig kénytelen semmittéve állni, míg

olykor megszólalhat. — A tömeg mozgalmas és jó, de a főszereplőkkel nyilván nem foglalkozott senki, csak a sűgót várják és ki-ki próbál valamit csinálni, — hiszen mind-egyik igen jó művész, — de minden összjáték nélkül. — A szép halál, Thanatos, melyet Madách elképzelt, elmaradt. — Fügöny.

De nem folytatom tovább. Mind-egyik képben úgyis mindig ugyan-azt látjuk: Adám, Éva és Lucifer mindig csak állnak, akárha emlékező próbán mondanák a szöveget, ellenben a díszletfestő előre tolaszik, Bizáncban lampionos barokkaput spendál magának és a börtönszerű zárda helyett pazar kéjlakot pingál, tágas, nyitható ablakkal, fölülvilágító ajtóval. Minden képben más-máshol vannak az emelvények és lépcsők, melyek azonban nem szolgálják a színjátást, csupán a díszlettervező fantáziáját. Ezért tart is olyan hosszsan minden változás. Emellett Madách rendelkezéseit gyakran és minden ok nélkül elvetik.

Meglepő az is, hogy semmit sem használnak, amit a modern színpadi technika nyújt. Fátyolfüggönyt, mely elpuhítja a festést; átvilágítást, mellyel annyi fantasztikumot lehet adni, függő, vagy betolható díszletrészletet, miket pillanatok alatt cserélhetnek. Az, aki ezt tervezte, ezekről mit sem tud. Mintha a technika megállt volna 1880-ban. A világításban a maradiság és az értelmetlenség hi-

hetetlen. Csak rivaldaszufitát ismernek és ha reflektort használnak, akkor úgy kezelik, hogy a főszereplőt mindenüvé kísérik vele, ahogy az orfeumdivákat szokás, kik tartanak arra, hogy kívánatos idomaikat folyton mutogassák.

Már ez is színházi járatlanságra vall. De ami még súlyosabban bizonyítja, az a színjátás szegénysége. A legjobb színész sem alakíthat, ha nem adnak neki erre módot és időt, vagyis elég próbát és ha azokon nem vezeti valaki az együttest. Nyilván senki sem foglalkozott velük. Ők mondják a gyönyörű szöveget, a legszebb szöveggel, de csak ki-ki magának alakít és akkor a legjobb, midőn nincs kapcsolatban mással, mint például Abonyi a Danton-jelenés végén, mit egyedül játszhat meg. Midőn azonban egymással kerülnek össze, mikor egymás felé kell az indulatot ábrázolni, akkor legtöbbször csak állnak egymás mellett, vagy legfeljebb »jeleznek« egy-egy mozdulattal, ahogy régi színpadi gyakorlatuk során megszokták, de sehol sem lüktet élet, mert bizonytalannak aziránt: mit tesz a másik, vagy akadályozza őket a színpad a kifejezésben.

Mindezeket újra és újra átgon-
dolva, elszorodva rajtuk, aggodalommal utaztam Bécsbe. Mi történik ott idegenben Madách művével, ha saját hazájában így bántak vele?«